

ALDONA ŻUREK

MIKROSTRUKTURALNE UWARUNKOWANIA OPINII I POGLĄDÓW POLITYCZNYCH POLAKÓW

Układ mikrostruktur społecznych pełniąc wobec jednostek funkcje instrumentalno-normatywne, jak i afiliacyjno-afektywne (Wnuk-Lipiński, 1990, s. 81), staje się zarówno punktem odniesienia przy ocenianiu sukcesu życiowego, jak i miejscem gdzie lokowane są oczekiwania i aspiracje. Znaczenie takich grup jak rodzina, grupy przyjacielskie i koleżeńskie czy kręgi sąsiedzkie wyraźnie jednak maleje, wraz z rozwojem wyspecjalizowanego sektora publicznego, przejmującego dużą część zadań tradycyjnie wypełnianych przez mikrostruktury

Orientowanie swojego życia na grupy małe, a zwłaszcza na rodzinę jest we współczesnych społeczeństwach zachodnich kwestią nie instrumentalnej konieczności a dokonywanych wyborów drogi życiowej (Barrett, 1985, s. 12). Odbywa się to w sytuacji, w której członkowie rodzin uwolnili się spod dominującego wpływu i arbitralnej kontroli grup pierwotnych. Można zatem powiedzieć, że w społeczeństwach nowoczesnych (Kephert, 1966, s. 478) dochodzi do przejścia od kolektywizmu rodzinno-familijnego ku indywidualizmowi rodzin małych i autonomizacji jej członków. Jakkolwiek przynależność do wspólnoty, jej harmonijne funkcjonowanie jest celem wielu osób, to jednak osiągnięcia indywidualne coraz częściej stają się ważniejsze od lojalności i wynikających z niej zobowiązań, wobec rodziny i innych grup małych.

Kontekst mikrostrukturalny, związany zwłaszcza z funkcjonowaniem nieformalnych grup i kręgów społecznych stanowił dla Polaków w ciągu ostatnich kilku dekad jedną z podstawowych płaszczyzn ich aktywności społecznej. Wyjątkowe znaczenie jakie miała dla Polaków rodzina wraz ze współdziałającymi z nią grupami małymi i kręgami społecznymi wynikało ze splotu kilku przynajmniej czynników:

- 1) istnienia trwałych wzorów społecznych będących wynikiem doświadczeń dziejowych narodu polskiego;
- 2) ubóstwa repertuarów życiowych, które oferowało swoim członkom społeczeństwo zorganizowane na zasadzie ładu monocentrycznego;
- 3) wpływu nauki społecznej kościoła katolickiego, a zwłaszcza idei solidaryzmu grupowego;
- 4) pojawienia się zjawiska tzw. próżni socjologicznej, i wynikającej z niej wizji świata społecznego rozwarstwowanego na dwie sfery: autentyczny i przyjazny świat mikrostruktur i wrogi świat instytucji;

5) konieczności kompensowania przez rodzinę i inne grupy i kręgi społeczne wartości zagrożonych w układzie instytucjonalnym.

W ostatnich latach dały się także zauważyć pewne nowe tendencje w sposobie funkcjonowania mikrostruktur społecznych. Związane one były z przemianami społeczności lokalnych, których normatywno-afiliacyjna funkcja uległa zanikowi. Jest to szczególnie widoczne w odniesieniu do ewolucji jakiej podlegały kręgi sąsiedzkie (Sztumski, Wódz, 1987, s. 27). Zarówno w środowiskach silnie zurbanizowanych jak i na wsi, sąsiedztwo nabierało charakteru ceremonialno-grzecznościowego, lub też całkowicie zamierało. Podobnie mieszkańców parafii coraz rzadziej łączyła więź o charakterze wspólnotowym, w to miejsce pojawiały się co najwyżej związki o charakterze instytucjonalnym.

Dopiero jednak od początku lat dziewięćdziesiątych, ze względu na transformację ustrojową i łączące się z nią przeobrażenia gospodarcze, polityczne, kulturowe i społeczne, zaistniały warunki, określające na nowo rolę jaką pełnią mikrostruktury w życiu jednostek.

Nowe standardy życia, wykreowane na poziomie dużych struktur społecznych, propagowanie nowych postaw przez media, możliwość zrealizowania aspiracji dotyczących sukcesu zawodowego znalazły swoje odzwierciedlenie w sposobie funkcjonowania jednostek w makrostrukturze społecznej.

Rodzina nadal jest najważniejszą grupą społecznej solidarności dla członków naszego społeczeństwa. Zajmowanie przez nią dominującego miejsca pośród układu grup małych nie jest przy tym zależne od doświadczeń (złych czy dobrych) jakie mają jednostki z funkcjonowania w ramach tej grupy społecznej, ani też od ich aktualnego statusu społecznego. Obok tego ma miejsce wyraźne otwarcie się Polaków na oddziaływanie innych grup nieformalnych. Zinstytucjonalizowane życie rodzinne przestaje być atrakcyjne dla młodych, mieszkających w miastach profesjonalistów. Obok tego pojawia się kategoria osób, dla których koszty założenia rodziny i posiadania dzieci okazują się za wysokie, zwłaszcza wobec wymagań jakie stawia rynek pracy. Stale poszerzająca się sieć instytucji przejmujących od rodziny tradycyjnie pełnione funkcje, poszerza tylko skalę tego zjawiska. Także proces budowania społeczeństwa obywatelskiego sprawia, że coraz istotniejsze stają się grupy pochodzące z wyboru ("osiągane") a nie narzucone więzami krwi ("przypisane"). Zatem obok orientacji kolektywistycznych pojawiła się też tendencja do przyjmowania indywidualistycznych strategii życiowych.

Celem poniższej publikacji jest ukazanie sposobu w jaki płaszczyzna mikrostruktur społecznych wpływa na kształtowanie się i utrwalanie opinii i poglądów politycznych. Zagadnienie to stało się częścią pracy badawczej "Sprawy Polaków. Jesień '95", zrealizowanej przez zespół pracowników Instytutu Socjologii UAM. Badania przeprowadzone zostały w 1995 roku na ogólnopolskiej próbie liczącej 824 osoby. Poświęcone były one czynnikom społecznym oddziałyującym na decyzje wyborcze polskiego elektoratu. Zasadnicze znaczenie miały zwłaszcza wyróżnione typy orientacji społeczno-kulturowo-gospodarczych. Regulatorów poglądów i opinii politycznych poszukiwano również w filtracyjnym wpływie, jaki miały na nie mikrostruk-

tury społeczne. Typy orientacji na mikrostruktury przedstawione w pierwszej części artykułu, posłużyć mają za narzędzie ukazujące modyfikujący wpływ nieformalnych grup małych i kręgów społecznych na nastawienia i poglądy polityczne a także zainteresowanie tą problematyką.

1. TYPOLOGICZNE ZRÓŻNICOWANIE ORIENTACJI JEDNOSTEK NA MIKROSTRUKTURĘ

Mikroświat relacji w jakie wchodzi jednostka zarówno w ciągu całego swojego życia, jak i na danym etapie swojej biografii jest złożony i wielowątkowy. Obejmuje zarówno związki o charakterze formalnym, wynikające z uczestnictwa w grupach wtórnych czy działań instytucji społecznych, jak i relacje nieformalne, powstające w ramach grup małych i kręgów społecznych. Dodatkowo występują relacje utrzymywane poprzez sieci związków międzyludzkich, nie mające trwałych postaci strukturalnych. Niejednokrotnie także przyczyny składają się na trwałość istniejących więzi społecznych. Z tych też względów jednostki tworzą własny ranking grup uczestnictwa, gdzie wyrażone jest poczucie bliskości i oddalenia społecznego.

Wyniki prowadzonych w latach dziewięćdziesiątych badań (Przećławska, 1993, s. 158) pokazują, że najistotniejszymi grupami małymi są rodzina (przynależności i duża rodzina rozproszona), kręgi przyjacielskie i rówieśnicze, oraz grupy koleżeńskie powstałe na podłożu stosunku pracy lub nauki.

Podobne rezultaty przyniosły prezentowane badania. Najmocniejsze więzi osobowe, silnie nasycone emocjonalnie wystąpiły między respondentami a ich rodzinami prokreacji oraz rodzinami pochodzenia. Kolejnymi ważnymi osobami wymienianymi za członkami rodziny, byli przyjaciele. W odniesieniu do obu tych kategorii, zachodzące stosunki społeczne oparte są zarówno na uczuciach sympatii, jak i kalkulacji i instrumentalnie zorientowanej kontroli losów (Silver 1990, s. 1494). Dalsze miejsca na skali bliskości społecznej zajmowali w kolejności koledzy i znajomi, równie ważni jak dalsi krewni i powinowaci. W prezentowanych badaniach jedynie kilka procent respondentów utrzymywało bliskie kontakty z sąsiadami, jeszcze mniejsze grono aktywnie uczestniczyło w działaniach podejmowanych w ramach parafii czy organizacji społecznych.

Można zatem wskazać na istnienie w obrębie mikrostruktury trzech zasadniczych płaszczyzn, w obrębie których podejmowana jest aktywność społeczna. Związane są one z trzema typami grup małych: rodziną, grupami przyjaciół oraz grupami koleżeńskimi, powstałymi na podłożu stosunków pracy. Stopień zaangażowania w relacje zachodzące między jednostką a daną grupą, a także przypisywane jej znaczenie nie jest jednak jednako- we dla wszystkich członków społeczeństwa. Jednostki przyjmować mogą zarówno kolektywistycznie zorientowane strategie funkcjonowania w mikrostrukturze, jak i strategię indywidualistyczną, cechującą się stosunkowo słabymi i selektywnie dobranymi związkami z grupami małymi.

Ostatecznie przyjęto 4 zasadnicze typy orientacji na mikrostruktury: 1) orientację na rodzinę; 2) orientację na przyjaciół; 3) orientację na kole-

gów; 4) orientację indywidualistyczną. Stopień otwartości na jeden z wyróżnionych typów określa, jakie znaczenie jednostka przypisuje swoim grupom przynależności, mogącymi być też grupami odniesienia. Związane są z danym momentem z biografii respondentów, nie są zaś relacją z tego czy i na ile udało im się zrealizować zaplanowany wcześniej scenariusz życia. Zastrzeżenie powyższe jest o tyle istotne, że w pewnych fazach cyklu życia pojawiają się momenty, kiedy spowolnieniu ulega aktywność społeczna jednostki. Okazuje się na przykład, że mężatki posiadające dzieci są znacznie słabiej krytycznie nastawione do nierówności płci w życiu domowym i społecznym, niż kobiety niezamężne (Kane, Sanchez, 1994, s. 1096).

Dla wyróżnienia w badanej populacji wyróżnionych typów orientacji na mikrostrukturę posłużono się dyskryminacyjną analizą skupień. W tym celu wykorzystane zostały trzy następujące wskaźniki: wskaźnik preferencji dla rodziny (WR), wskaźnik preferencji dla grup przyjacielskich (WP) oraz wskaźnik preferencji dla grup koleżeńskich (WK). Każdy z nich utworzony został jako średnia arytmetyczna odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1) czy respondent korzysta obecnie z pomocy świadczonej przez osobę z jednej z wyróżnionych kategorii (rodziny, przyjaciół, kolegów z pracy).

Uwzględniono następujące rodzaje pomocy: pomoc materialną i finansową, opiekuńczą, pomoc w pracy i nauce oraz pomoc przy załatwianiu spraw w urzędach i instytucjach;

2) czy respondent udziela pomocy osobie, lub osobom z wyróżnionych kategorii (rodzina, przyjaciele, koledzy z pracy).

Zakres udzielanej pomocy dotyczył tych samych form, które wyróżnione zostały powyżej;

3) która z grup jest dla niego grupą odniesienia normatywnego;

4) na czyją pomoc mógłby liczyć w sytuacjach kryzysowych.

Wskaźniki przyjmowały wartości od 0 (brak relacji i związków) do 16 (podejmowanie różnorodnych co do zakresu i treści działań związanych z danym typem grupy małej, pozostawanie przez nią grupą odniesienia).

Tabela 1

Średnie wartości wskaźników preferencji dla czterech wyróżnionych typów orientacji na mikrostrukturę

Wskaźnik preferencji dla grup małych	Orientacja na rodzinę	Orientacja indywidualistyczna	Orientacja na przyjaciół	Orientacja na kolegów	F	df	p
WR	11,78	5,89	9,01	7,22	430,97	3	0,000
WP	1,87	0,73	5,69	2,09	436,75	3	0,000
WK	1,32	0,34	1,84	4,66	308,03	3	0,000

n = 279

n = 300

n = 170

n = 65

N = 814

Wspólną cechą, charakteryzującą wyróżnione kategorie o orientacjach na mikrostrukturę, stało się uznawanie rodziny za najważniejszą grupę

społeczną. Silne poczucie solidarności rodzinnej obejmuje przy tym zarówno domowników, jak i dalszych krewnych i powinowatych. Respondenci przyjmujący pierwszą z wyróżnionych orientacji na mikrostruktury szczególnie intensywnie związani są ze swoją rodziną. Pojawiające się relacje łączące ich z innymi grupami małymi są jedynie uzupełnieniem podstawowego dla nich kontekstu społecznego, jakim jest rodzina. Kategorię tę wyróżnia wyraźny familiocentryzm, a co za tym idzie podporządkowanie celów indywidualnych grupie. Sądzić można, że rodzina w tym przypadku postrzegana jest jako instytucja społeczna, bowiem jedną z cech rodziny pojmowanej jako instytucja jest familizm, autorytaryzm, stabilność. Cechą rodziny pojmowanej jako grupa społeczna, jest indywidualizm, demokratyzm, mobilność (Burgess, Locke, Thomas, 1963, s. 545).

Kolejną kategorię, najliczniejszą spośród wyróżnionych, tworzą osoby przyjmujące orientację indywidualistyczną. Tworzące ją jednostki są naj słabiej osadzone w układzie mikrostruktur społecznych, co wyraża się poprzez najniższe wartości wskaźników WR, WP i WK. Nie oznacza to jednak całkowitego odrzucenia uczestnictwa w życiu grup małych, ale jego osłabienia. Należy przy tym pamiętać, że relacje społeczne w które wchodzi poszczególne osoby, powstają nie tylko na podłożu życia grupowego. W ramach wielu z nich jednostka jedynie statusowo reprezentuje grupy do których należy, inne zaś są na tyle efemeryczne, że nie mogą doprowadzić do powstania trwałych i silnych więzi społecznych charakterystycznych dla grup społecznych. Kategoria indywidualistów obejmuje również osoby, które swoją aktywność i działanie realizują raczej na płaszczyźnie instytucjonalno-organizacyjnej niż w ramach nieformalnego układu mikrostruktur.

Kategorii osób o orientacji na przyjaciół wydaje się być najbardziej dynamiczną w zakresie utrzymywanych związków społecznych. Jakkolwiek składają się oni wyraźnie ku grupom przyjacielskim, to jednocześnie są także otwarci na oddziaływanie rodziny i grup koleżeńskich. Wybieranie przyjaciół jako podstawowego typu mikrostruktury działa stymulująco na całościowo potraktowaną aktywność życiową jednostek. Kręgi i grupy przyjacielskie spełniają wobec swoich członków zarówno działania tradycyjnie im przypisane: realizowania specyficznych zainteresowań, wymiany informacji i wrażeń, zaspakajania potrzeb emocjonalnych i relaksu. Stają się także kręgami wzajemnego zaufania, dając poczucie bezpieczeństwa i przynależności społecznej.

Do ostatniej kategorii zaliczają się te jednostki, które w perspektywie dokonywanych wyborów aktywności w ramach mikrostruktur orientują się na grupy i kręgi koleżeńskie. Ich członkowie rekrutują się ze współpracowników i kolegów z pracy, rzadziej w ich skład wchodzi znajomi ze stowarzyszeń czy organizacji społecznych. Znaczenie jakie mają grupy koleżeńskie związane jest z tym, że stają się one źródłem promocji określonych treści i sądów. Pewnym nowym zjawiskiem jest również traktowanie związków koleżeńskich z zakładów pracy w kategoriach związków krewniaczych (Grieca, 1987, s. 47). Także tę kategorię cechuje względna różnorodność utrzymywanych relacji społecznych, choć ich intensywność i rozległość nie jest tak duża jak w przypadku poprzednio omówionej.

W dalszym ciągu artykułu osoby należące do pierwszej kategorii określone będą jako familiści, kolejni jako indywidualiści, następni jako osoby zorientowane na przyjaciół oraz osoby zorientowane na kolegów.

Charakterystyka cech społeczno-demograficznych badanych osób

Liczebność wyróżnionych kategorii orientacji na mikrostruktury, wskazuje, że omówione wcześniej nastawienia związane z preferowanymi postaciami uczestnictwa społecznego, dzielą badaną populację na trzy zbliżone wielkością grupy Orientacja indywidualistyczna obejmuje 36,8% osób, familocentryczna - 34,3%, orientacja na przyjaciół i kolegów - łącznie 28,9%.

Tabela 2

Cechy demograficzno-społeczne wyróżnionych typów orientacji na mikrostruktury

Cechy demogr.-społeczne		Familiści %	Indywidualiści %	Zor. na przyjaciół %	Zor. na kolegów %	χ^2	df	p
Wiek	76 lat i więcej	4,3	2,7	10,6	3,1	235,23	18	0,000
	66 - 75 lat	28,3	6,0	20,0	12,3			
	56 - 65 lat	28,7	9,3	22,3	27,7			
	46 - 55 lat	27,2	18,4	18,8	30,8			
	36 - 45 lat	7,9	21,0	14,7	15,3			
	26 - 35 lat	2,9	25,3	9,4	10,8			
	18 - 25 lat	0,7	17,3	4,2	0,0			
Aktywność zawodowa	Pracujący	58	33	50	83	68,88	3	0,000
	Nie prac.	42	67	50	17			
Wykształcenie	Podstawowe	18,3	46,3	15,3	24,6	97,41	9	0,000
	Zawodowe	44,5	20,0	33,5	23,1			
	Średnie	31,5	25,3	41,2	41,5			
	Wyższe	5,7	8,4	10,0	10,8			
Sytuacja rodzinna	Żon./zameężna	83,1	69,2	65,3	75,4	60,72	12	0,000
	Panna/kawaler	13,2	12,6	25,3	20,0			
	Rozwiedziony(a)	1,0	9,6	7,0	3,1			
	Wdowiec/wdowa	2,0	7,6	1,2	0,0			
	Konkubinat	0,7	1,0	1,2	1,5			

N = 814

n = 279 n = 300 n = 170 n = 65

Wbrew temu czego można było oczekiwać, ani miejsce zamieszkania ani płeć nie okazały się zmiennymi wpływającymi na przyjmowanie określonej orientacji na mikrostruktury.

Utarło się opisywać mieszkańców wsi i małych miast jako szczególnie podatnych na wpływy i oddziaływania rodziny, rodziny, oraz kręgów sąsiedzkich. Sprzyjały temu istniejące w ramach tego typu społeczności lokalnych wzory organizujące przebieg relacji społecznych, nastawione na utrzymywanie bliskich i silnych więzi społecznych w obrębie grup pierwotnych.

Także druga z wyróżnionych cech - płeć, nie różnicowała badanej populacji. Zaprzecza to przyjmowanym dotąd poglądom, mówiącym, że kobiety nastawione są w swoich zachowaniach na bezpośrednie i bliskie kontakty utrzymywane poprzez uczestnictwo w małych grupach nieformalnych, zaś mężczyźni realizują swoją aktywność poprzez kontekst organizacyjno-instytucjonalny. Brak związku między płcią a orientacją na małe grupy wynikać może z istniejących standardów nakazujących podejmowanie pracy zawodowej przez kobiety (Tryfan, 1996, s. 10), a także realizowania podobnych strategii wychowania wobec dziewcząt i chłopców, w których przekazywane są normy nakazujące osiąganie szczęścia osobistego w kontekście udanego życia rodzinnego.

Natomiast wiek badanych okazał się zmienną, wpływającą na przyjmowanie określonej strategii funkcjonowania w mikrostrukturze. Osoby młode, wyłączeni dwudziestolatków, charakteryzowały się względną izolacją od grup małych. Im starsze jednostki tym większe otwarcie na jeden z wyróżnionych typów mikrostruktury - przy czym orientacje kolektywistyczne: na rodzinę oraz na przyjaciół przyjmowali respondenci mający powyżej 55 lat. Zamknięcie się osób mających w chwili prowadzenia badań po około trzydzieści - czterdzieści lat, na kontekst małych nieformalnych układów społecznych, jest interesujące z punktu widzenia ich doświadczeń pochodzących z poprzedniej dekady. Utarło się patrzeć na pokolenie Sierpnia '80, jako na tę kategorię społeczną, która wobec odmowy brania udziału w porządku oficjalnym, skierowywała swoje afiliacje grupowe w kierunku grup nieformalnych (Koralewicz, 1987, s. 10). W prezentowanych wynikach badań trudno się jednak doszukać kontynuacji preferowanego wcześniej etosu życia. Możliwe są dwa wyjaśnienia tego zjawiska. Pierwsze mówiłoby, że jest to efektem zwrócenia się aktywności tego pokolenia na tę płaszczyznę życia społecznego, która wcześniej była przed nimi zamknięta. To wtórnie spowodowało, osłabienie dotychczasowych związków utrzymywanych w ramach relacji rodzinnych i koleżeńskich i przyjacielskich. Oraz drugie, niekoniecznie konkurencyjne, mówiące o pojawieniu się przesłanek do odejścia od kolektywnych orientacji życiowych (a zwłaszcza familizmu) w kierunku stanowiska indywidualistycznego.

Znaczącym z punktu widzenia przyjmowanych orientacji na mikrostruktury czynnikiem okazało się wykonywanie pracy zawodowej, wyraźnie uaktywniającym jednostki w zakresie nawiązywania bardziej złożonych relacji społecznych. Również wzrastający poziom wykształcenia sprzyjał wyborowi takiego scenariusza życia, w którym zwiększeniu uległo oddziaływanie mikrostruktury społecznej. Wśród indywidualistów, którzy utrzymują najmniej rozbudowane stosunki w ramach omawianych orientacji, prawie połowa (46,3%) posiada wykształcenie podstawowe. Natomiast fa-

miliści utrzymujący relacje społeczne przede wszystkim w ramach rodziny dużej, cechują się najczęściej wykształceniem zawodowym. Wartym odnotowania zjawiskiem wydaje się także to, że największe grono osób z cenzusem wyższego wykształcenia zasiliło kategorię indywidualistów. Prawdopodobnie łączy się to z możliwością samorealizacji w oparciu o indywidualne możliwości. Podejmowana aktywność realizowana jest na wielu poziomach, nie wymagając przy tym oparcia się o układ małych grup społecznych.

Także sytuacja rodzina okazała się być elementem, który różnicuje badaną populację ze względu na otwieranie się bądź zamykanie na kontekst mikrostruktur. Jednostki których doświadczenia rodzinne mogły być negatywne, lub traumatyczne (rozwodnicy, wdowcy) częściej niż w innych przypadkach znalazły się w kategorii indywidualistów. Osoby stanu wolnego orientowały się na przyjaciół. Natomiast osoby zamężne i żonate (stanowiły najliczniejszą grupę we wszystkich typach orientacji) najczęściej wybrały orientację familijną.

Wyróżnione kategorie skupień charakteryzowały się następującym profilem cech społeczno-demograficznych:

I. cechy kategorii familistów:

- aktywność zawodowa,
- ustabilizowane życie rodzinno-mażeńskie,
- przewaga osób z wykształceniem zawodowym,
- przeważają osoby w wieku od 50 do 70 lat,
- niewielka liczba osób młodych;

II. cechy kategorii indywidualistów:

- pasywność zawodowa,
- negatywne doświadczenia z życia mańskiego, lub ich brak,
- niski poziom wykształcenia,
- stosunkowo liczne grono osób młodych (w tym 18-latków);

III. cechy osób zorientowanych na przyjaciół:

- aktywność zawodowa nie jest cechą różnicującą,
- największy odsetek kawalerów i panien,
- dominują osoby ze średnim wykształceniem,
- przeważają osoby w wieku 50 - 70 lat;

IV. cechy osób zorientowanych na kolegów z pracy i znajomych:

- duża aktywność zawodowa,
- dominują osoby zamężne i stanu wolnego,
- dominują osoby ze średnim wykształceniem,
- przeważają osoby mające 50 - 60 lat.

2. ORIENTACJE SPOŁECZNO-KULTUROWO-GOSPODARCZE A WYRÓŻNIONE KATEGORIE ORIENTACJI NA MIKROSTRUKTURY

Zainteresowanie dla zagadnień nie związanych bezpośrednio z życiem codziennym, takimi jak przemiany gospodarcze czy funkcjonowanie systemu partyjnego, uwarunkowane jest przez wiele czynników, wpływających

z cech jednostki, a także mających swoje źródło w procesach i zjawiskach grupowych. Mimo pojawiającego się coraz częściej zmęczenia problemami odwołującymi się do zagadnień, które należą do porządku politycznego, kwestie te są obecne w wymiarze grupowego działania jednostek. Grupy małe i kręgi społeczne pełnią bowiem rolę filtra i przekaźnika treści obecnych w publicznych debatach, pośrednicząc w komunikowaniu się jednostki z makrostrukturą społeczną (Szmatka, 1989, s. 29). Stają się swego rodzaju matrycą społeczną, dzięki której odległe niekiedy kategorie zjawisk społecznych ulegają uproszczeniu i zasymilowaniu. Treści te przechodzą w ten sposób od porządku ogólnospołecznego do porządku życia codziennego realizowanego poprzez mikrostruktury. Wpływ układu mikrostruktur społecznych, w których uczestniczą jednostki na pojawienie się określonych przekonań politycznych, odwołujących się do pojęcia orientacji społeczno-kulturowo-gospodarczych (por. Drozdowski, Pawłowska, 1997), dotyczy przynajmniej dwu zasadniczych kwestii. Mikrośrodowisko społeczne, w którym działają jednostki tworzy podstawy (czy możliwości) dla ich pojawienia się, poprzez jakość życia grupowego. Po drugie zaś kształtuje i uaktywnia postawy wobec zjawisk i procesów ogólnospołecznych. Doświadczenia pochodzące z bezpośrednich kontaktów społecznych utrzymywanych poprzez udział w grupach i kręgach społecznych, uogólniane są na poziomie zjawisk makrospołecznych, dając w konsekwencji schematy pozwalające ocenić szybkość i jakość dokonujących się przemian.

Tabela 4

Orientacje społeczno-kulturowo-gospodarcze a typy orientacji na mikrostruktury

Orientacja społeczno-kulturowo-gospodarcza	Familiści	Indywidualiści	Zorientowani na przyjaciół %	Zorientowani na kolegów %
Wygrani w wyniku reform	40	28	48	38
Przegranii w wyniku reform	31	27	32	38
Przegranii od zawsze	29	44	20	24

N = 814, Pearson = 38,48650 df = 6 p. < 0,00001

Dane przedstawione w tabeli 4 wskazują na występowanie swego rodzaju podwójnego warunkowania zapatrywań politycznych jednostek. Z jednej bowiem strony okazuje się, że względna izolacja społeczna jaka charakteryzuje kategorię indywidualistów, wpływa na częstsze niż w pozostałych kategoriach odrzucenie dokonujących się w latach dziewięćdziesiątych przemian gospodarczych i społecznych. Nie oznacza to przy tym, iżby według respondentów sytuacja, w której funkcjonowało społeczeństwo polskie przed 1989 rokiem, sprzyjała uzyskaniu podmiotowości w takich sferach jak prawa obywatelskie czy funkcjonowanie wolnego rynku. Natomiast poczucie przynależności grupowej, wraz z systemem utrwalonych w istniejących prawach i obowiązkach zależności, pozwala na skuteczniejsze zaadaptowanie się do nowych reguł jakimi rządzi się życie społeczne. W rezultacie

czego dokonujące się przemiany oceniane są jako sprzyjające dla jednostek i ich najbliższego otoczenia. Zarówno bowiem wśród familistów, jak i osób zorientowanych na przyjaciół oraz kolegów, ci którzy są wygrywającymi wskutek reform (postrzegający zmianę społeczną, a także rolę jaką ma ona dla ich życia w sposób całościowo pozytywny) są w przewadze. Silne umocowanie jednostek w mikrostrukturze, związane z udzielaną im pomocą i wsparciem, wpływa stabilizująco na makrosystem społeczny. Mikrostruktury społeczne uruchamiając mechanizmy perswazyjne wobec swoich członków są w stanie przyczynić się do tego, że zjawiska makrosocjalne, a także sama płaszczyzna instytucjonalno-organizacyjna życia społecznego, postrzegana jest jako mniej nieprzyjazna i niezrozumiała.

Jednostki zorientowane na przyjaciół, cechuje się najsilniejszą akceptacją dla dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych, także ze względu na doświadczenia wyniesione ze zróżnicowanych relacji jakie utrzymują się w ramach mikrostruktur społecznych.

Kategorię osób zorientowanych na kolegów i znajomych charakteryzuje równowaga jeśli chodzi o odsetek osób, które zaliczają się do pierwszych dwu wyróżnionych orientacji społeczno-gospodarczych. Oznacza to, iż krąg koleżeński może zarówno wpływać na procesy adaptacyjne wobec zmieniającej się rzeczywistości społecznej, jak i utrwalać pozytywne postawy wobec starego porządku społecznego. Siła oddziaływania grup nieformalnych, obejmujących pracowników dotyczy skłonności do współpracy, okazywania sobie zaufania, co sprzyja wymianie informacji a także upowszechniania się wspólnego systemu wartości (Pańków, 1987, s. 81).

Wśród familistów, przeważają osoby które można uznać za wygrywających w wyniku reform. Jednocześnie jednak trzeba, zauważyć, że łączna ilość osób, które nie czują się beneficjentami dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych, jest dwukrotnie większa niż osób, które je zaakceptowały. Rodzinne oddziaływania na przekonania polityczne jednostek charakteryzują się pewną niestabilnością, jeśli chodzi o ich kierunek.

Przeprowadzone testy istotności różnic pokazały, że przy poziomie istotności $p. < 0,0001$ wyraźne różnice zachodzą między kategorią indywidualistów a kategorią familistów oraz osobami zorientowanymi na przyjaciół, zaś przy $p. < 0,001$ między tą samą kategorią a osobami zorientowanymi na kolegów.

Szczegółowa analiza przeprowadzona w stosunku do wskaźników opisujących orientacje społeczno-kulturowo-gospodarcze [pojęcie orientacji, ich typologię oraz ich nazewnictwo przyjmują za przedstawionym przez R. Drozdowskiego i B. Pawłowską (Drozdowski, Pawłowska 1997)], wskazują na istnienie różnic międzygrupowych w odniesieniu do następujących wskaźników: W1B (Negatywna Ocena Przeszłości Ekonomicznej), W2B (Akceptacja Integracji Polski ze Strukturami Europejskimi), W3 (Akceptacja Religijnego Integryzmu), W4B (Poczucie Szans i Dostępu do Możliwości po 1989 roku), W5 (Akceptacja Własności Prywatnej w Gospodarce), W6 (Akceptacja Gospodarki Liberalnej). Wskaźniki przyjmują wartości od 0 do 100. Ta ostatnia wartość odpowiada najwyższemu natężeniu poglądu lub opinii występującej w nazwie danego wskaźnika.

Tabela 5

Orientacje na mikrostruktury a wskaźniki opisujące orientacje społeczno-kulturowo-gospodarcze

Wskaźniki orientacji społ.-gospodarczych	p.	Średnia wartość wskaźnika	Różnice między kategoriami mikrostrukturalnymi
W1B	0,0002	53,00	1, 4, 3 > 2
W2B	0,1150	73,25	2 > 1
W3	0,0001	64,50	2 > 3, 1
W4B	0,0001	39,00	1, 4, 3 > 2
W5	0,0001	58,50	2 > 3, 1
W6	0,0010	52,50	1, 2 > 3

1 - familiści, 2 - indywidualiści, 3 - zorientowani na przyjaciół, 4 - zorientowani na kolegów.

Indywidualistów słabiej niż osoby zorientowane kolektywistycznie cechuje negatywny stosunek do "PRL-owskiego" systemu politycznego, jednocześnie jednak odrzucają oni także taki model społeczeństwa, w którym dominuje własność państwowa. W ocenie negatywnych zjawisk, obecnych w życiu społecznym przed 1989 rokiem, dominują więc te aspekty, które związane są z poczuciem braku wolności obywatelskich. Natomiast pamięć (czy świadomość istnienia) innych uciążliwości, a zwłaszcza łączących się z permanentnym ograniczeniem dostępu do dóbr i uznaniowości, jako podstawowym wzorem ich uzyskiwania, okazała się ograniczona i nieróżnicująca wyróżnione kategorie. Wydaje się, że te doświadczenia, istniejące nadal w świadomości jeśli nie poszczególnych osób, to innych członków grup małych (a zwłaszcza rodzin, charakteryzujących się ciągłością historyczną), wypierane zostają przez idealizowanie paternalistycznego welfare state (Tarkowska, Tarkowski, 1990, s. 51). Kategoria indywidualistów okazała się tą grupą osób, która silniej niż pozostali odczuwają skutki (sądzić można, że przede wszystkim ekonomiczne) dokonujących się przemian, mając największe poczucie braku dostępu do możliwości po 1989 roku. Wywołane jest to nie tylko pauperyzacją wielu warstw społeczeństwa, ale również charakterem rozbudzonych potrzeb. Indywidualistycznie zorientowane jednostki, bez zaplecza w postaci wspomagających ich grup małych, nie są w stanie osiągnąć tego standardu życia, który zapewniłby im poczucie sukcesu życiowego.

Jak ważne są dla indywidualistów możliwości osiągnięcia założonych celów, a także bogaty repertuar "scenariuszy" życiowych, świadczy, zarówno ich akceptacja dla reguł rządzących gospodarką rynkową (jest to cecha podzielana wspólnie z familistami), jak i akceptacja wizji zjednoczonej Europy, w której uczestniczy Polska (w tym przypadku familiści, słabiej niż indywidualiści optują za integracją europejską).

Wyniki przedstawione w tabeli 5 pokazują, że indywidualistów odróżnia od zorientowanych na przyjaciół oraz familistów, brak neutralności religijnej. Wskaźnik ten, rozpatrywany w odniesieniu do trzech typów orientacji społeczno-gospodarczej nie różnicował badanej populacji. Okazuje się zatem, że zmienna ta jako jedyna spośród wskaźników społeczno-kulturowo-gospodarczych, wpływa na przyjmowane orientacje na mikrostruktury.

Różnice w poglądach, dotyczących zagadnień polityczno-gospodarczych, między indywidualistami a osobami zorientowanymi kolektywnie, dotyczą dwu aspektów tego zjawiska. Po pierwsze wśród familistów przeważają osoby, które należą do grupy nazwanych przegrywającymi od zawsze. Ich poglądy polityczne tworzą syndrom antytransformacyjno-socjalny. Jednocześnie jednak okazuje się, że kategoria ta będąc najbardziej radykalną w negatywnych ocenach dotyczących przeszłości politycznej, w sposób najbardziej wyraźny akceptuje budujący się nowy ład gospodarczo-kulturowy. Dochodzi zatem do rozdziwki pomiędzy postrzeganiem ogólnego kierunku rozwoju społecznego (waloryzowanego dodatnio) a jednostkowym poczuciem blokady uczestnictwa w rezultatach dokonujący się przemian społecznych. Wpływ na to zjawisko ma czynnik grupowy, który staje się dla jednostek punktem odniesienia przy określaniu swojego miejsca w społeczeństwie. W momencie, w którym szczególnie silnie podkreśla się idee aktywności indywidualnej, zaś realizowany scenariusz życia nie daje możliwości ich osiągnięcia - pojawia się frustracja, poczucie niespełnienia w odniesieniu do przyjętych aspiracji. Uczucia te pogłębiają się wtedy, gdy jednostki nie odnalazły dla siebie alternatywnych płaszczyzn działań społecznych.

Mikrostrukturalny kontekst aktywności społecznej okazuje się być czynnikiem wpływającym na adaptację do dokonujących się zmian społeczno-gospodarczych. Społeczeństwo polskie znajduje się nadal na tym etapie rozwoju, w którym jednostka określa swoje dokonania w kontekście życia grupowego. Indywidualne osiągnięcia nie są zaś odnoszone do poszczególnych etapów życia indywidualów, lecz do cykli rozwojowych grup, które uznawane są za ważne czy znaczące. Pełne uczestnictwo w mikrostrukturze, poszerza możliwości zdobywania informacji na temat zjawisk i procesów odnoszących się do społeczeństwa globalnego.

3. POLITYKA JAKO PRZEDMIOT ZAINTERESOWAŃ CZŁONKÓW GRUP MAŁYCH

Komunikacja werbalna umożliwia spełnianie przez grupę założonych zadań, umożliwia także ich artykulację, służy tworzeniu i podtrzymywaniu więzi grupowych. Spełnia także szereg istotnych funkcji związanych z zaspakajaniem potrzeb jednostkowych: daje poczucie przynależności i wpływu na swój los i życie innych ludzi, umożliwia okazywanie uczuć (Knapp, 1984). Prowadzone rozmowy i dyskusje w obrębie mikrostruktur społecznych służą również aktualizowaniu się mechanizmów adaptacyjnych do życia zbiorowego, zwłaszcza w sytuacji, w której dochodzi do zgodności celów i systemów wartości między mikro- i makrostrukturami (Szmatka, 1989, s. 348). Oddziaływanie mikrostruktur na zapatrywania i poglądy jednostek uzależnione jest od stopnia w jakim jednostka czuje się związana ze swoją grupą przynależności.

Modyfikacja poglądów, sądów i ocen posiadanych przez członków grup małych odbywa się w różnorodnych w swoim charakterze sytuacjach. Dane zagadnienie może być poddane grupowej dyskusji aby uzgodnić poglądy, ale też może służyć podtrzymywaniu więzi grupowych poprzez rozmowę.

Znaczenie jakie ma komunikacja grupowa łączy się w końcu z sytuacjami w których mikrostruktury pomagają swoim członkom w podejmowaniu decyzji, wyrównując wpływy innych oddziaływań społecznych (Strodtbeck, James, Hawkins, 1973, s. 193).

Częstotliwość pojawiania się określonych zagadnień w rozmowach grupowych uwarunkowana jest między innymi stopniem zainteresowania dla nich. Jeśli aktywność jednostki dotyczy jedynie wybranego aspektu życia społecznego, wtedy tematy, które odnoszą się do kwestii ogólniejszych (na które nie ma się poczucia wpływu), stają się "problemem innych ludzi" (Czyżewski, Dunin, Piotrowski, 1991, s. 9). Pojawia się także zjawisko unikania określonych tematów jako wynik poczucia braku kompetencji oraz nieadekwatności okoliczności, w których rozmowy miałyby się odbywać. Okazuje się na przykład, że małżeństwa bardzo rzadko rozmawiają ze sobą o swoich uczuciach (mimo tego, że w okresie narzeczeńskim te właśnie kwestie były poruszane najczęściej), skupiając się raczej na sprawach dotyczących posiłków, kosztów utrzymania czy kwestii wychowawczych (L'Abate, L'Abate, 1981, s. 131).

Potwierdzają to wyniki prezentowanych badań. Okazuje się, że treści rozmów jakie prowadzą małżonkowie podporządkowane są rytmowi życia rodzinnego. Zainteresowanie dla zjawisk natury ogólniejszej określić można jako umiarkowane. Jedynie w specjalnych okolicznościach, takich jak np. wybory parlamentarne, czy ujawnienie kulisów zjawisk politycznych, problematyka ogólnospołeczna pojawia się w relacjach rodzinnych. Wypada także zauważyć, że zagadnienia nawiązujące do polityki (zarówno aktualnych wydarzeń, jak i pryncypiów), dla stosunkowo dużego grona osób znajdują się w granicach ostro zaznaczonych obszarów tabu. Zjawisk tych unika się prowadząc dyskusje małżeńskie, aby chronić prywatność i intymność związku małżeńskiego. Z drugiej zaś strony nieobecność pewnego typu dyskusji, a co za tym idzie brak konieczności ustalania consensusu, czy przynajmniej porozumienia, umożliwia uniknięcie konfliktów i zadrażnień, dotyczy to także innych relacji społecznych.

Tabela 6

Polityka jako temat prowadzonych rozmów (w %)

Kategoria osób	Częstotliwość pojawiania się			Społeczne relacje nie występują
	Często	Od czasu do czasu	Nigdy	
Dzieci	7,4	34,0	42,5	14,1
Małżonek	13,0	45,5	22,5	19,0
Rodzice	10,2	43,2	33,5	13,1
Rodzeństwo	28,7	57,7	5,9	7,7
Inni krewni	24,6	68,3	0,2	6,9
Przyjaciele	17,8	51,1	19,4	11,8
Koledzy i znajomi	27,6	41,3	11,2	19,9
Sąsiedzi	6,5	46,4	46,0	1,2

Rozmowom jakie prowadzą jednostki na tematy odnoszące się do zagadnień politycznych nie sprzyjają bliskie związki emocjonalne, jakie zachodzą w rodzinach prokreacji. Wyjaśnienia można poszukać odwołując się do specyfiki działań rodzinnych, nastawionych na prowadzenie gospodarstwa domowego czy wychowanie dzieci, a także tworzenie bliskiego i intymnego klimatu emocjonalnego. Innego rodzaju zagadnienia pojawiają się incydentalnie. W pewnym sensie potwierdzają to badania prowadzone nad uczestnictwem kulturalnym w obrębie nieformalnego układu kultury Wynika z nich, że istnieją wyraźne różnice w treściach prowadzonych rozmów, w zależności od społecznego partnerstwa komunikacji. Zjawisko to prowadzi do powstania trzech kręgów komunikacji: do pierwszego należą krewni, w drugim znajdują się osoby występujące w rolach kolegi, rówieśnika, podwładnego, zaś do trzeciego włączone są takie kategorie jak osoba młodszą czy znajomy (Mikułowski-Pomorski, 1991, s. 296 - 272). Możliwa jest także druga hipoteza odwołująca się do specjalizacji, jeśli chodzi o zadania jakie przypisuje jednostka swoim grupom uczestnictwa. Wtedy kręgi przyjacielsko-rówieśnicze, a także koleżeńskie można by uznać za szczególnie istotne dla procesu utrwalania się poglądów i ocen procesów globalnych i ogólnospołecznych. Środowiskiem gdzie uzgadniane są stanowiska polityczne stają się zatem te mikrostruktury, do których przynależność nie jest obligatoryjna, lecz wynika z chęci przebywania razem (Silver, 1990, s. 1476). Kręgi te dają bowiem możliwość rozmowy i polemiki na temat zagadnień, które mogą powodować potencjalny konflikt.

Wpływ grup małych i kręgów społecznych na krystalizację i utrwalanie się poglądów politycznych, ma miejsce w zróżnicowanych co do charakteru sytuacjach. W trakcie takich spotkań, odbywających się z większą i mniejszą regularnością, poruszane są bardzo różne tematy: od kwestii bezpośrednio dotyczących osób zainteresowanych, po kwestie ogólniejsze.

Tabela 7

Hierarchia tematów rozmów a orientacja na mikrostruktury

Lp.	Familiści	Śr. pkt.	Indywidualiści	Śr. pkt.	Or. na przyjaciół	Śr. pkt.	Or. na kolegów	Śr. pkt.
1	sprawy rodzinne	3,84	sprawy rodzinne	3,78	sprawy rodzinne	3,73	wybory prezydenckie	3,26
2	finanse	3,52	zdrowie	3,24	finanse	3,33	sprawy rodzinne	3,25
3	praca zawodowa	3,29	finanse	3,17	wybory prezydenckie	3,33	polityka	3,15
4	wybory prezydenckie	3,26	wybory prezydenckie	3,04	polityka	3,32	finanse	3,09
5	anegdoty	3,10	anegdoty	2,89	praca zawodowa	3,20	praca zawodowa	3,06
6	zdrowie	3,08	praca zawodowa	2,87	anegdoty	3,18	anegdoty	2,98
7	polityka	2,98	polityka	2,85	zdrowie	3,14	zdrowie	2,52

Ranking tematów, które pojawiły się w trakcie spotkań towarzyskich, utworzony został przez przypisanie im określonej ilości punktów, od 1 do 5. Przypisana tematom punktacja uzależniona była od tego, czy dane zagadnienie stanowiło główny temat rozmowy, czy pojawiało się rzadziej. W tabeli nie umieszczono tych tematów (telewizja, kościół, sport, sąsiedzi), które przez wszystkie kategorie mikrostrukturalne umieszczone zostały w tej samej kolejności na ostatnich miejscach rankingu. Jak się wydaje nie budzą one większych emocji i dlatego jednostki nie czują potrzeby uzgadniania stanowisk czy określenia standardów ocen.

Najważniejsze dla badanych problemy związane są z życiem rodziny i familii. Temat ten wymieniany był jako najważniejszy i najczęściej się pojawiający, przez osoby należące do wszystkich, poza zorientowanymi na kolegów, orientacji na mikrostruktury.

Hierarchia tematów interesujących familistów ułożona jest zgodnie ze schematem, w którym najistotniejsze są problemy rodzinne, a zwłaszcza te które dotyczą materialnych podstaw funkcjonowania rodziny. Następnie pojawiają się zagadnienia sięgające do zjawisk ogólniejszych, przeplatane rozmowami o sprawach bezpośrednio nawiązujących do problemów życia codziennego. Indywidualiści wydają się być bardziej niż pozostałe kategorie skoncentrowani na problemach osobistych. Ich zainteresowanie dla zjawisk społecznych i politycznych jest podobne jak w przypadku familistów. Należy jednocześnie zwrócić uwagę na to, że indywidualiści nie mają wyraźnie określonego drugiego po rodzinie tematu rozmów. W przypadku familistów są to finanse, natomiast indywidualiści z bardzo podobnym natężeniem rozmawiają na tematy lokujące się na miejscach od 2 do 7. Osoby zorientowane na przyjaciół także nie mają wyraźnie zarysowanej preferencji, jeśli chodzi o pozarodzinne tematy rozmów. Odmiennym jednak zjawiskiem, w porównaniu z poprzednimi kategoriami jest znacznie większe zainteresowanie dla problemów ogólnospołecznych. Można zatem mówić o specjalizowaniu się mikrostruktur, jeśli chodzi o zakres spraw i zagadnień, które są w stanie modyfikować tak, aby wpływać na sądy i przekonania jednostek. Najwyraźniej widoczne jest to w odniesieniu do kategorii osób zorientowanych na kolegów, dla których problematyka polityczna jest istotniejsza od zagadnień rodzinnych. Z drugiej jednak strony należy zauważyć, że osoby które preferują związki koleżeńskie nie mają jednego wyraźnie dominującego tematu rozmów, tak jak pozostałe kategorie. Względnie równoważne traktowanie problemów osobistych i ogólniejszej natury, wydaje się być wynikiem tego, że jednostka poddana jest bardziej różnorodnym wpływom niż wtedy, gdy obcuje z jednym tylko typem grupy małej.

Przeprowadzona analiza wariancji pozwoliła na określenie zainteresowania osób należących do czterech kategorii skupień, dla wyróżnionych problemów, wskazując na pojawiające się różnice między nimi.

Spośród badanych jedenastu zagadnień, jedynie pięć okazało się istotnie różnicującymi wyodrębnione orientacje na mikrostruktury. Odnoszą się one do trzech zasadniczych płaszczyzn: życia osobistego, kontekstu mikrospołecznego, oraz zagadnień politycznych. Oznacza to, że zjawisko zmęczone-

nia problemami politycznymi, kiedy te zagadnienia z trudem mieszczą się w dyskursie prowadzonym z osobami znanymi i zaprzyjaźnionymi, nie wystąpiło. Co wydaje się być interesujące, wybory prezydenckie, których termin zbiegał się w czasie z momentem prowadzenia badań, okazały się czynnikiem mniej istotnym od pewnych pryncypialnych rozstrzygnięć natury politycznej. Dodać jednak należy, że różnice wystąpiły między osobami zorientowanymi na przyjaciół a indywidualistami, w mniejszym stopniu zainteresowanymi tym zagadnieniem. Indywidualiści, okazali również mniejsze od familistów i zorientowanych na przyjaciół, zainteresowanie dla tych tematów, przez które w grupowych rozmowach poddaje się ocenie sukces życiowy: wykonywanie satysfakcjonującej pracy oraz uzyskanie sukcesu materialnego. Pojawiające się różnice wynikają zarówno z tego, że wśród tej kategorii dominują jednostki określane jako przegrywający od zawsze, jak i ze względu na najniższy odsetek osób aktywnych zawodowo.

Tabela 8

Preferencje dla prowadzonych tematów rozmów

Temat rozmów	F	df	P	Różnice między kategoriami
Sprawy rodzinne	4,42	3	0,0043	4 < 1, 2, 3
Praca zawodowa	6,33	3	0,0003	2 < 1, 3
Finanse	6,85	3	0,0047	2 < 1
Polityka	3,35	3	0,0187	2 < 3
Wybory prezydenckie	2,07	3	0,1021	brak
Anegdoty	2,53	3	0,558	brak
Zdrowie	6,17	3	0,0004	4 < 1, 2, 3

1 - familisci, 2 - indywidualisci, 3 - zorientowani na przyjaciół, 4 - zorientowani na kolegów.

Pojawiła się jeszcze jedna interesująca zależność. Osoby zorientowane na kolegów wykazują się najślabszym zainteresowaniem dla tematów dotyczących życia rodzinnego, a także spraw osobistych, do których należą zagadnienia zdrowia i choroby. Wydaje się, że jest to wynikiem szerokiego zakresu tematów, poruszanych w kręgach pracowniczych, z pierwszeństwem jakie daje się zagadnieniom ogólnym, przedkładając je ponad sprawy osobiste. Tego typu grupy społeczne, silniej niż inne mają swój udział w tworzeniu akceptujących postaw wobec tworzącego się nowego porządku społecznego. W odniesieniu do polityki związku koleżeńsko-pracownicze uznać zatem należy za podstawową tkankę społeczeństwa obywatelskiego.

LITERATURA

- L'Abate L., L'Abate B. L. (1981), *Marriage: The dream and the reality*, "Family Relations", no 30, Barret M., McIntosh M., (1985), *The Anti - Social Family*, London.
 Burgess E. W., Locke H. J., Thomas M. M. (1963), *The Family*, New York.

- Czyżewski M., Dunin K, Piotrowski (red.) (1991), *Cudze problemy. O ważności tego co nieważne*, Warszawa.
- Drozdowski R., Pałowska B. (1997), *Uwarunkowania decyzji wyborczych na przykładzie wyborów prezydenckich w 1995 roku*, "Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny", nr 3.
- Grieca M. (1987), *Social Networks and Employer Chance*, London.
- Giza-Poleszczyk A., (1993), *Rodzina i system społeczny*, "Studia Socjologiczne", nr 2.
- Goode W. J. (1964), *The Family*, New Jersey.
- Kane E. W., Sanchez L. (1994), *Family Status and Criticism of Gender Inequality at Home and at Work*, "Social Forces", v. 72.
- Kephert W. M. (1966), *The Family, Society and the Individual*, Boston.
- Knapp M. L. (1984), *Interpersonal Communication and Human Relationships*, Boston.
- Koralewicz J. (1987), *Autorytaryzm, lęk, konformizm*, Wrocław.
- Mikułowski-Pomorski M. (1991), *Życie codzienne wieśniaczek a powinności władarza*, w: Mucha J., Skąpska G., *Powojenne społeczeństwo polskie u progu przemian*, Kraków.
- Pańków W (1987), *U źródeł konfliktu przemysłowego w powojennej Polsce*, w: Marody M., Sułek A. (red.), *Rzeczywistość polska i sposoby radzenia sobie z nią*, Warszawa.
- Pałowska B. (1997), *Charakterystyki osobowe kandydatów na prezydenta a orientacje społeczno-kulturowo-gospodarcze*, "Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" nr 4.
- Przećławska A. (1993), *Jednostka a społeczeństwo - problem identyfikacji i aktywności społecznej*, w: Przećławska A. (red.), *Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych*, Warszawa.
- Silver A. (1990), *Friendship in Commercial Society: Eighteenth Century Social Theory and Modern Sociology*, "American Journal of Sociology", v. 95.
- Strodtbeck F., James R. M., Hawkins C. (1973), *Social Status in Jury Deliberations*, w: Ofshe R. J. (ed.), *Interpersonal Behaviour in Small Groups*, New Jersey
- Sułek A. (1984), *Wartości życiowe dwóch pokoleń*, w: Nowak S, *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, Warszawa.
- Szmatka J. (1989), *Małe struktury społeczne*, Warszawa.
- Tarkowska E., Tarkowski J. (1990), *"Amoralny familizm" czyli o dezintegracji społecznej w Polsce lat siedemdziesiątych*, w: Wnuk-Lipiński E. (red.), *Grupy i więzi społeczne w systemie monocentrycznym*, Warszawa.
- Tryfan B. (1996), *Kobieta polska w rodzinie*, "Problemy Rodziny", nr 3 - 4.
- Turner R. J., Avison R. W. (1985), *Assesing Risk Factor for Problem Patering: The Significance of Social Support*, "Journal of Marriage and the Family", no 5.
- Wnuk-Lipiński E. (1990), *Funkcje pełnione przez małe grupy w ładzie monocentrycznym*, w: Wnuk-Lipiński E. (red.), *Grupy i więzi społeczne w systemie monocentrycznym*, Warszawa.
- Wódz K. (1987), *Psychospołeczne aspekty więzi między mieszkańcami starej dzielnicy Wielkomięskiej*, w: Sztumski J. Wódz J. (red.), *Spółeczności lokalne regionu Górnego Śląska*, Wrocław.

MACROSTRUCTURAL CONDITIONS FOR POLITICAL OPINIONS AND ATTITUDES OF POLES

S u m m a r y

Social changes which have occurred in Poland during the nineties created new conditions in which Poles are able to establish their relationships with small groups and various social circles. The empirical research carried out in 1995 indicated that the family continued to be the most important social group with which Poles identified themselves. Nevertheless, a new phenomenon was discovered that group affiliation shifts to small groups, like these consisting of friends and colleagues. Another new phenomenon is the emancipation of some people from social microstructures. The transformation of the family, the emergence of the civic society (for which groups selec-

ted in political elections are more important than groupings based on kinship) are the main reasons of this process.

The type of microstructure orientation (i. e. an orientation on family, friends, colleagues, and an individualistic orientation) adopted by an individual has an impact on the person's attitudes and opinions. These attitudes and opinions regard a vast number of problems pertaining, among others, to economic, social and cultural changes in Poland. According to the research, a distinct relationship between interest in politics and the orientation on microstructures is also clearly pronounced.